

KERMANN DÁNIEL EV. PÜSPÖK LELKÉSZ- AVATÁST TANUSÍTÓ ŪRLAPJAI ÉS MĀS PROT. PAPI DIPLOMĀK.

KERMANN DÁNIEL miavai evang. lelkész s a bicccsei egyház-kerület püspöke¹ 1729-ben főbenjáró vádakkal terheltlen kerül kirendelt törvényszék elé. A lavina egy állítólagos „ördögűzés“ miatt indul meg ellene, eljárás közben egyre jobban terhére rójják, hogy annak idején II. RÁKÓCZI FERENC hívei közé tartozott s külföldi követséget is vállalt, majd súlyossá válik az a könyv-és cenzúratörténetbe tartozó vád is, hogy lelkészavatást tanúsító űrlapokat nyomtatott s hogy ezek szövegével felségsértést követett el.

KERMANN ez ellen az utolsó vád ellen azzal védekezett, hogy a kifogásolt kitévelt nem ő találta ki, mert az már megtalálható azon a szintén nyomtatott űrlapon, amelyet neki is kiállítottak, mikor felavatták s ezt az okmányt be is terjesztette.

Ez a két egyleveles nyomtatvány így maradt meg KERMANN DÁNIEL püspök pere iratai között.²

Bibliográfusaink nem igen vették ezt az egyleveles nyomtatvány formájában gyakrabban megjelent bizonyítvány-űrlapot figyelembe s engem is csak ez a KERMANN-perben kiütköző döb-benetes szerepe kezdett vele foglalkoztatni.

A kirendelt bíróság 1731. január 8-án kezdte meg KERMANN ügye tárgyalását s március első napjaiban hozta meg ítéletét. Ebben a következő minősítések találhatók a perbevont űrlap szövege felől:

¹ ZOVĀNYI JENŐ cikkei a „Theologiai Lexikon“ részére a magyarországi protestantizmus történetéből. (Kézirat gyanánt, 1940.) 263. l.

² Országos Levéltár, Helyt. „Processus Germanianus cum suis accessoriis.“ 1731. január 8. — Kanc. N. 51. ex Lit. Cons. Llis. 1731. — Hasonmásukat kiadta SZĪMON DESZ LAJOS: Kermann Dániel ev. püspök főbenjáró pere iratai a Magyar Országos Levéltárban. (1940) és Proccs S. Danielom Krmanom. (Z mad'arského rukopisu preložil Stefan Adamovič.) (Z Našej Stariny. Liptószentmiklós, 1940.) című műveiben mellékletként.

Az ügyész vádja: „quod s. romanam catholicam et orthodoxam ecclesiam peruersam, fanaticam et erroneam... impio ore blasphemando complures ad apostasiam seducere veritus non sit.“

A bíróság megállapítása (a lázadásnál is súlyosabb bűne) „in divinas quoque leges nefas suum protendere, in deum et sanctos ejus scelestè detonasse, sacram romano-catholicam ecclesiam impie proscindere et fanaticam, sectariam, perversamque dictis et typis vulgare, perinde autem semet accumulatorum criminum reum efficere non abhorruisset“ s méltó büntetésül az az ítélete, hogy „extra regnum Hungariae perpetuo carceri“ zárassék be!

VI. KÁROLY császár 1731. május 20-án úgy hagyta jóvá az ítéletet, hogy KERMANN Pozsonyban töltse ki büntetését, de nem földalatti börtönben! Ezzel szemben viszont hetenként három napon bőjttel súlyosbította a büntetését, mert teljesen bizonyított-nak látta blaszfémiáit.

Mindez azért, mert az úrlapon az a szöveg foglaltatik, hogy a felavatott „a perversis papistarum, calvinianorum, anabaptistarum, pietistarumque quorumvis sectariorum et fanaticorum opinionibus, quas ex verbo dei damnat confessio augustana et concordiae christiane liber, serio abhorreré“.

KERMANN védelméül az ő felavatási okmánya „amplecti evangelii puritatem ac a fanaticis opinionibus in augustanae confessione et formula concordiae damnatis abhorrere“ szövegére hivatkozott.

Védekezését a bíróság semmibe se vette, hanem terhére róttá KERMANN-nak a hagyományos szöveg átvételét is.

A bíróság állásfoglalásán nyilván nem változtatott volna semmit, ha KERMANN saját felavatási okmánya szövegén kívül hivatkozott volna arra, hogy az evangélikus lelkészavatási okmányokban az ellene vád tárgyává tett kitétel nem az ő egyéni bűne, de nem is egy-két magyar evangélikus püspöké, hanem — mondhatni — általánosan használt frázis.

A valóság azonban mégis az, hogy pl. SIBOLTI DEMETER nagyszombati lelkésznek az alsóausztriai evangélikus egyház megbízottai előtt Bécsben, 1576. február 21-én tett vizsgájáról kiadott bizonyítványában a „távol állván az ariánusok, antitritáriusok, pelagiánusok, pápisták, anabaptisták, zwingliánusok,

kalvinisták és hasonló fanatikusok tévelygéseitől“ — kifejezés olvasható.³

Vagy, hogy a wittenbergi lelkészi karnak 1587. július 9-én KEVICZKY ISTVÁN privigyei ev. lelkész részére nyomtatott űrlapon kiállított felavatási okmányában ez a rész így hangzik: „comperinus eum recte tenere summam doctrinae christianae et pie et constanter amplecti puritatem evangelii, quam et ecclesia nostra una voce uno spiritu cum catholica ecclesia Christi profitetur ac a fanaticis opinionibus damnatis iudicio catholicae ecclesiae Christi abhorrere“.⁴

A magyar evang. egyház területén a kifejezést elsőnek talán HODIKIUS JÁNOS biccsei ev. püspök veszi át és másolja le pontosan pl. 1631. május 6-án, REJTINUS ANDRÁS biccsei ev. diakónus számára kiállított bizonyítványában.⁵

A hurokként felhasznált kifejezés története természetesen akkor válik teljessé, ha (LUTHER és) MELANCHTON első lelkészavatási okmányától kezdve együtt lesznek a német, osztrák és magyar lelkészavatási okmányok szövegei.

Ehhez a munkához azonban egyelőre még csak két adattal szolgálhatok adalékul.

Az egyik az, hogy a nyomtatott lelkészavatási formulákat az evangélikusok először Wittenbergben használták,⁶ a másik pedig az, hogy az említett magyarországi formulákon kívül a

³ SCHULEK TIBOR: Bornemisza Péter (1939) 74. l. — Az eredeti a bécsi: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hung. 110. csomó 98—99. sz. A szöveg Schulek Tibor fordítása. — A styriai, grätzi ev. egyházkerület hasonló formuláján az a kifejezés „omnibus erroribus atque corruptelis sanae doctrinae adversantibus contradicere cognovimus“-szá szelődül. L. Servatius Márton nagyőri és svábóci ev. lelkész részére Grácban 1589. december 21-én kiállított űrlapot a magyarhoni e. e. e. levéltárában, Jankovich-gyűjtemény, I. a. 24. 11. sz. a.

⁴ Magyarhoni evang. egyet. egyház levéltára, Jankovich-gyűjt. I. a. 24. 4. 26. sz.

⁵ U. o. Jankovich-gyűjt. I. a. 24. 4. 26.

⁶ Eddig a legrégebb ismert példány czeckből az „Ordinationzeugnis“-ekből az, amit ERHARDUS ZIEGENGEIST PLAUENS részére állítottak ki, akit Königswaldon (prope Cygneam) avattak fel. „Die Lücken sind von Melancthon GEORG MAJOR, SEBASTIAN FRÖSCHEL, PAUL EBER und JOH. STÖHR (STURIO)“. Eredetije a Zwickauer Rats- und Staatsbibliothek XXX. folio köt. I. 7. sz. a. — CLEMEN, OTTO: Alte Einblattdrucke (Kleine Texte für Vortlesungen und Übungen herausgeg. von H. Lietzmann, 86. (1911) 77. l.).

dunántúli ev. egyházkerületnek 1640 körülről is van nyomtatott bizonyítványürlapja, amely valószínűleg a csepregi nyomdában készült.⁷

A lelkészavatást tanúsító bizonyítványok nyomtatott úrlapon való kiállításának a szokása a magyarországi református egyházban szintén általános, s eredetükre jellemző, hogy ezek elseiben is visszatér az evangélikusokban kétszáz éven át honos „fanaticus error“ kifejezés.

WÖRÖSMARTI ILLÉS alsódunamelléki ref. püspök 1586-ban MURANUS JÁNOS kölkedi ref. lelkész részére kiállított (de még aligha nyomtatott) „formatá“-jában t. i. szintén e szavakkal tanúsítja MURANUS JÁNOS igazhitűségét: „cognovimus ipsum Joannem Muranum puram et catholicam evangelii doctrinam, quomodo et ecclesiae nostrae docent et profitentur, amplecti et ab omnibus fanaticis erroribus, qui damnati sunt iudicio catholicae ecclesiae Christi, abhorrere“, ami majdnem azonos a wittenbergiek ezidőben használatos formájával.⁸

KANIZSAI PÁLFI JÁNOS dunántúli ref. püspök kezdettől fogva nyomtatott úrlapon adja ki a felavatott lelkészek részére szóló bizonyítványokat, de az ő bizonyítványában a „fanaticus error“ vagy hozzá hasonló kifejezés nem található.⁹

Egy emberöltővel később UNGVÁRI GERGELY dunamelléki ref. püspök (1661—1691) szintén nyomtatott úrlapot s ez a „csinos kerettel nyomtatott papi-diploma minden változtatás nélkül használatban volt még VIRÁGH MIHÁLY püspök (1757—1790) idejében is“. ¹⁰ A XVIII. század elejéről pedig ESZE TAMÁS közlése alapján tudjuk, hogy PÁPAI JÁNOS rimaszombati lelkész, a borsod-gömör-kishonti ref. egyházmegye esperese (1697—1708) ugyancsak avatott lelkészeket s kibocsátó levelet is nyomtatott.¹¹

⁷ BOGNER GYÖRGY téti lelkész részére 1642. május 20-áról keltezett kiállított példánya a magyarhoni e. e. e. levéltárában, I. a. 3. 14. a. szám alatt.

⁸ Szövegét közli MOKOS GYULA: A hercegszöllősi kánonok. (1901) 267—268. l.

⁹ Egy ZARKÓCZY SÁMUEL szecsődi ref. lelkész részére Pápán, 1629. június 20-án kiállított példánya, Orsz. Levéltár, múzeumi törzsanyag, 1629.

¹⁰ FÖLDVÁRY LÁSZLÓ: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházker. történetéhez, II. (1898) 88. l.

¹¹ ESZE TAMÁS: Jeltelen sírok. Levéltári adatok ref. lelképásztörök életéhez. 1638—1708 (1941). 14. l.: „Fennmaradt az Országos Levéltárban

A különböző rendtartásokban előirt bizonyítvány-mintának ezek az első kísérletre összekerült s egyelőre unikumoknak tekintethető példányait a régi magyar könyvészet nem tartotta számon.

Egy kifejezésük története és e kifejezés egy tragikus kicsendülése kapcsán azonban talán érdemes volt velük foglalkozni azért is, hogy egyszer számot adjunk magunknak egy nyomtatvány-forma felbukkanásáról és megöröködéséről s ha ez az okmány-formula önmagában talán nem valami jelentős is, de per analogiam mintául szolgálhat más hasonló egyleveles nyomtatvány-kategóriák összekeresésére, aminek az lesz a haszna, hogy részletesebb képet alkothattunk egyes műfajoknak az oklevélformától a nyomtatott-űrlapra való átmeneteléről, egyes hivatalok, intézmények vagy személyek nyomtatványhasználatáról s a régi nyomdák egyik irodalmilag legkevésbé nyilvántartott kereseti forrásáról.

SZIMONIDESZ LAJOS.

található ú. n. M. Nemzeti múzeumi törzsanyagban... egy 1703. február 11-én ALMÁSI JÁNOS bőcsi lelkész számára adott — nyomtatott — kibocsátó levele.“